वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्बन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्था

प्रस्तोता

संग्राम चौधरी

परीक्षा रोल नं. : २१८०१०४

त्रि.वि. रजिस्ट्रेशन नं. : ९–२–२१८–५०५–२००५

शैक्षिक बर्ष : २०६७/२०६८

त्रिभ’वन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

स्वास्थ्य शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड्. दोस्रो

बर्षको शोधपत्र **(H.Ed. 598)** बिषयको आंशिक आवश्यकता परीप’’र्तिका लागि प्रस्त’त

शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

जनता बह’म’खी क्याम्पस

स्वास्थ्य शिक्षा विभाग

इटहरी, स’नसरी

२०७४

जनता बहुमुखी क्याम्पस

०२५-५८१३००
- ५८००६४

इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५
(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, मानविकी, व्यवस्थापन तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

प.सं.
च.नं.

मिति :२०७४/ /

सिफारिस पत्र

उपयु'क्त सम्बन्धमा यस क्यामपसको शिक्षाशास्त्र संङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed) स्वास्थ्य शिक्षा विभाग (H.Ed. 598) का विद्यार्थी संग्राम चौधरीले वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्बन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्था शीर्षकको शोधकार्य मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र परिवेक्षणमा गर्ने भएको र निजको शोधकार्य र शोध लेखनबाट म सन्तुष्ट रहेकाले उक्त शोध पत्र वाह्य मुल्याङ्कनका लागि सिफारीस गर्दछु ।

....
उप.प्रा. संजीवकुमार यादव
शोध निर्देशक

मिति :

जनता बहुमुखी क्याम्पस

०२५-५८१३००
५८००६४

इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५
(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, मानविकी, व्यवस्थापन तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

प.सं.
च.नं.

मिति :२०७४/   /

स्वीकृति पत्र

उपयु'क्त सम्बन्धमा यस जनता बहु'मु'खी क्यामपसको शिक्षाशास्त्र संङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) स्वास्थ्य शिक्षा विभाग (HP.Ed. 598) का विद्यार्थी संग्राम चौधरीले वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्बन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्था शीर्षकको शोधपत्र शोधानिर्देशक तथा सुपरिवेक्षकबाट वाह्य मुल्याङ्कनका लागि सिफारीस भई आएको हुँदा निजको शोधपत्र आवश्यक मुल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मुल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	उप.प्रा.श्री सञ्जिव कु. यादव	विभागीय प्रमुख	....
१.	उप.प्रा.श्री सञ्जिव कु. यादव	शोध निर्देशक	....
३.		वाह्य परिक्षक	....

वाह्य गरिएको मिति :

इश्वी सम्बत् :

घोषणा पत्र

म यो घोषणा गर्दछ' कि यो अध्ययन रामध'नि–४ मा रहेका ६० बर्षमाथिका वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्वन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्थावारे अध्ययन गरीयको छ । उक्त क्षेत्रका ९१ जना ६० बर्षमाथिका जनसंख्यालाई अध्ययनको नम'नाको रुपमा लिइएको छ । अन'सन्धानलाई प'रागर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्प"र्ण नीतीनियमहरुको पालना गरी तयार पारीएको छ । यस अन'सन्धानमा अघिल्ला अन'सन्धानलाई ह'वह' नसारी आनो भाषाशैलीकम तयार पारीयको छ । यो अन'सन्धान तयार पार्दासम्म आजभन्दा अगाडी कोही कसैबाट पेश नगरीएको शिर्षकमा म आफैले शोधपत्र तयारपारेको छ' । मैले यस अध्ययनलाई शोधपत्र बाहेक अन्य प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्ने छैन ।

संग्राम चौधरी

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभ'वन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्वास्थ्य शिक्षा विभाग अर्न्तगत स्नाकोत्तर तह एम.एड्. दोस्रो बर्षको अंशिक आवश्यकता पुरा गन रामधुनि वडा नं. ४ मा रहेका ६० बर्ष माथिका वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्बन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्था शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरीएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पुरागर्न प्रारम्भ देखि अन्तय सम्म नियमित सुपरीर्वेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमुल्य सुझाव दिनुहुने शोधनिर्देशक श्री सञ्जिव कुमार यादवज्यूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्दा अमुल्य सुझाब दिनुहुने यसै विद्यालयका सम्पूण गुरुहरुज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै यस बिभागका सम्पूण आर्दणीय गुरुहरू प्रति बिशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्यङ्क एवम् सुचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमुना छनोटमा परेका सम्पूण व्याक्तीहरु प्रति हार्दक धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममा अमुल्य समय र सुझब दिने मेरा परिवारका सदस्य तथा सम्पूर्ण मित्र प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी बिषेश सहयोग पूऱ्याउने आ.एस ब्रदर्स बुक्स एण्ड स्टेशनरीका भाई सुरेश चौलागाई, सुनसरीका कम्प्युटर सहयोगी समिक्षा धमलालाई पनि धन्यवाद दीन चाहान्छु ।

संग्राम चौधरी

सोधासार

त्रिभ'वन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय स्वास्थ्य शिक्षा विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह एम.एड्. दोस्रो बर्षको शोधपत्र (Ed-598) पुरा गर्न रामधुनि वडा नं. ४ स्थित वृद्धाहरुमा वृद्धाहरुको पारीवारीक सम्बन्ध तथा स्वास्थ्य अवस्था शीर्षकमा वृद्धाहरु र उनिहरुको परीवार र समाज बिचको स्वास्थ्य र आर्थिक अवस्था पत्ता लगाउन, वृद्धाहरुको खास खास अवस्था पत्ता लगाउन र उक्त समस्यालाई सामाधान गर्ने सुझावहरु संकलन गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

सुनसरी जिल्लाको रामधुनि क्षेत्रको वडा नं. ४ (साविक सिँगिया ६) लालपुरमा रहेका ९१ जना वृद्धवृद्धामा यस अध्ययन सञ्चालन गरीएको छ । यस अध्ययनलाई मिश्रित ढाँचामा सञ्चालन गरीएको छ । ६० बर्ष माथिका वृद्धमानीसहरु यस अध्ययनका जनसङ्ख्या हुन । यस लालपूर क्षेत्रमा रहेका ९१ जना वृद्धवृद्धालाई नमुनाका रुपमा छनोट गरीयो । नेपालका ७५ जिल्ला मध्ये सुनसरी जिल्लालाई र सुनसरी जिल्लाका गा.वि.स. र नगरपालीका मध्ये रामधुनी नगरपालीकालाई उद्देश्यमुलक नमुना छनोट विधिवाट छनौट गरीयो । त्यस्तै यस लालपूर क्षेत्रका ९१ जना वृद्धवृद्धालाई झुण्ड नमुना छनौट विधिबाट छनौट गरीयो । यस अनुशन्धानमा अर्न्तवाता, प्रश्नावली र रुजु सूचीलाई यस अनुसन्धानका साधन बनाइएको छ । यस अध्ययनमा प्रथम र द्वितिय दुबै स्रोतको प्रयोग गरीएको छ । यस अध्ययनमा तथ्याङ्क संकलन गर्न आँफै उपस्थित र आम्नेसाम्ने भई अर्न्तवार्ता प्रश्नावली र रुजुसुचि भरीएको छ ।

यस अध्ययनबाट के प्राप्त भयो भने यस अध्ययन क्षेत्रमा १९.७८% वृद्धवृद्धाहरुको परीवार संगके सम्बन्ध नराम्रो रहेको छ । ४.३९% वृद्धवृद्धाहरु एक्लै बसोबास गर्दछन् । यस ठाँउमा वृद्धवृद्धाहरु राजनितिक पार्टि र सामाजिक संघसस्थामा क्रमसः ७४.७३% र ७३.६३% निष्कृय रहेका छन् र पहिलेपनि निष्कृय रहेका थिए । ५७.१४% वृद्धवृद्धाहरु दिर्घ रोगी छन् त्यसमध्य ७१.१५% ले मात्र नियमित औषधि सेवन गर्दैछन । ७१.४३% वृद्धवृद्धालाई मात्र हिनडुल गर्न सहज छ । ३७.३६% वृद्धवृद्धाहरुको मासिक आम्दानी पाँचहजार भन्दा कम छ र ४५.०५% वृद्धवृद्धाहरु पाँचहजार भन्दा कम खर्च गर्दछन । वृद्धाअवश्थाका खास समस्यामा स्वास्थ्य सम्बन्धीत, परीवार संग सम्बन्धीत, समाजसंग सम्बन्धीत समस्याहरु रहेका छन भने उक्त समस्या समाधान गर्न सरकारी क्षेत्रले, पारीवारीक क्षेत्रले र अन्य क्षेत्रले सहयोग गर्न सक्ने उनीहरुको आशा रहेको छ । यस अध्ययन पश्चात विभिन्न किसिमका सुझवहरु दिइएको छ । उक्त सुझावहरु नितिनिर्माण तहमा अभ्यास तहमा र अनुशन्धान तहमा दिइएको छ । नितिनिर्माण तहमा विभिन्न नितिहरु निर्माण गर्नुपर्ने जस्ले वृद्धहरुको हकहीत स्थापीत गंदछ जस्ले सरकारले पुरागर्नु पर्दछ । त्यसतै अभ्यास घरपरीवार, समाज, राजनीतिक पार्टी, संघसंस्था, NGO, INGO वृद्धवृद्धाहरुको हकहीतका निम्ति गर्नुपर्ने कार्यको सुझाव दिईएको छ । त्यस्तै आनुसन्धान तहमा यस अध्ययन बाट छुटेका बिषयहरु, बाझियका बिषयहरु बाँकि रहेको बिषयहरुमा अनुसन्धान गर्न सुझव दिएको छ ।

विषय सुचि

	पृष्ठ
घोषण पत्र	क
सिफारीस पत्र	ख
स्वीकृति पत्र	ग
शोधसार	घ
कृतज्ञताज्ञापन	च
विषय सुची	छ
तालिका सुची	ञ
चित्र सुची	ट
संक्षेपीकरण सुची	ठ

परिच्छेद : एक
परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभुमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.४ अनुसन्धान प्रश्नहरु	७
१.५ अध्ययनको महत्व	७
१.६ अध्ययनको परीसिमा	८
१.७ प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरु	९

परिच्छेद : दुई
सम्वन्धित साहित्यको पुनरावोलोकन र अवधारणत्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरनवलोकन	१०
२.२ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१३
२.३ पुनरावलोकनको उपदेहता	१७
२.४ सौद्धान्तीक अवधारणत्मक ढाँचा	१८

परिच्छेद : तीन

अध्ययनको विधि र प्रकिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि २२

३.२ जनसंख्या नमूना र नमूना छनोट रणनिति २२

३.३ अध्ययन क्षेत्र २३

३.४ तथ्यङ्क संकलनका साधन र तरीका छ २३

३.५ तथ्यङ्क संकलन प्रकीया २३

३.६ तथ्यङ्कको व्याख्या र बिश्लेषण प्रकिया २३

परिच्छेद : चार

नतिजा, व्याख्या एवम् विश्लेषण

४.१ वृद्धाहरु र परीवार बिचको सम्वन्ध २४

४.१.१ वृद्धाहरुको उमेरगत संरचना २४

४.१.२ परीवार संगको सम्बन्धको विवरण २५

४.१.३ वृद्धाहरुको पारीवारीक माया ममताको स्थिति २६

४.२ वृद्धाहरु र सामाजिक सम्बन्ध २७

४.२.१ राजनितिक पार्टीमा सक्रियता २७

४.२.२ वृद्धाहरुको सामाजिक संघ सस्थामा सक्रियता सम्बन्धि विवरण २८

४.२.३ वृद्धाहरुको सामाजिक संघ सस्थामा सहजता सम्बन्धि विवरण २८

४.२.४ राजनितिक पार्टीमा सहजता सम्बन्धि विवरण २९

४.३ वृद्धाहरुको स्वास्थ्य र अर्थिक अवस्थाको जानकारी लिन ३०

४.३.१ दिर्घकालिन रोग लागेको विवरण ३०

४.३.२ दिर्घकालिन रोगको प्रभाव अवस्था ३१

४.३.३ दिर्घकालिन रोगको नियमित औषधि खाएको तथा नखाएको सम्बन्धि विवरण ३२

४.३.४ वृद्धवृद्धाहरु हस्पिटल जाने सम्बन्धि विवरण ३२

४.३.५ वृद्धवृद्धाहरुको हिनडुल गर्न सक्ने/नसक्ने अवस्था सम्बन्धि विवरण ३३

४.३.६ वृद्धवृद्धाहरु मासिक अम्दानी सम्बन्धि विवरण ३४

४.३.७ वृद्धवृद्धाहरु मासिक खर्च सम्बन्धि विवरण ३५

४.३.८ वृद्धवृद्धाहरु मासिक अम्दानीको स्रोत सम्बन्धि विवरण ३६

४.४ वृद्धवृद्धाहरुले खासखास समस्या पत्तालगाउनु ३७

४.४.१ स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्या ३७

४.४.२ पारिवारीक समस्या ३७

४.४.३ सामाजिक समस्या ३७

४.४.४ अन्य समस्या ३८
४.५ वृद्धवृद्धाहरुको समस्या समाधानकालागि सुझब ३८
४.५.१ सरकारी तवरबाट ३८
४.५.२ सामाजिक संघसस्थाबाट ३८
४.५.३ पारिवारीक क्षेत्रबाट ३८
४.५.४ अन्य क्षेत्रबाट ३९
४.६ प्रप्ति तथा साराशं ३९
४.६.१ प्राप्ति ३९
४.६.२ साराशं ४२

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष र सुझाब

५.१ निष्कर्ष ४४
५.२ सुझाबहरु ४६
५.२.१ नितिगत तहकालागि सुझाबहरु ४६
५.२.२ अभ्यास तहकालागि सुझाबहरु ४६
५.२.१ अनुसन्धान तहकालागि सुझाबहरु ४७
सर्न्दभ सुचि
अनुसुची

तालिका सूचि

तालिका नं.	विवरण	पृष्ठ
१.	वृद्धाहरुको उमेरगत संरचना	२४
२.	वृद्धाहरुको पारीवारीक वढीमाया गर्ने सम्बन्धी विवरण	२६
३.	वृद्धाहरुको सामाजिक संघ सस्थामा सक्रियता सम्बन्धि विवरण	२८
४.	राजनितिक पार्टीमा सहजता सम्बन्धि विवरण	२९
५.	दिर्घकालिन रोग लागेको विवरण	३१
६.	वृद्धवृद्धाहरु हस्पिटल जाने सम्बन्धि विवरण	३३
७.	वृद्धवृद्धाहरूको मासिक अम्दानी सम्बन्धि विवरण	३४
८.	वृद्धवृद्धाहरु मासिक अम्दानीको स्रोत सम्बन्धि विवरण	३६

चित्रसूचि

तालिका नं.	विवरण	पृष्ठ
१.	शौद्धान्तिक अवधारणत्मक ढाँचा	१९
२.	वृद्धाहरुको उमेरगत संरचना	२५
३.	राजनितिक पार्टिमा सकृयता	२७
४.	सामाजिक संघसंस्थामा सहजता सम्बन्धी विवरण	२९
५.	दीर्घकालीन रोग सम्बन्धी विवरण	३०
६.	दिर्घकालिन रोगका नियमित औषधि सेवन सम्बन्धि विवरण	३२
७.	वृद्धवृद्धाहरूको हिडडुलको अवस्था सम्बन्धी विवरण	३३
८.	वृद्धवृद्धाहरूको खर्च आम्दानी सम्बन्धी विवरण	३५